

BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING INTELLEKTUAL KOMPETENTLIGINI INNOVATSION METODLAR ORQALI RIVOJLANTIRISH

O'rinov Rustambek Yoqubjonovich

Farg'ona davlat texnika universiteti assistenti

Tolipov Ergashali Jamoliddin o'g'li

Yengil sanoat va to'qimachilik fakulteti talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15706282>

Annotatsiya. Ushbu maqolada bo'lajak o'qituvchilarning intellektual kompetentligini shakllantirish muammosi ko'rib chiqiladi. Intellektual kompetentsiya tushunchasi va uning motivatsion, kognitiv, metakognitiv tarkibiy qismlari tavsiflanadi. Shuningdek, talabalarda ushbu kompetentsiyani rivojlantirish ahamiyati ta'kidlanadi. Ta'lim jarayonida qo'llaniladigan innovatsion metodlar – xususan interfaol usullar, axborot- kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish texnologiyalari ko'rib chiqiladi. Ushbu metodlarning samaradorligi va amaliy qo'llanilishi misollar bilan yoritib berilgan. Yozuvda ilmiy uslubga rioya qilingan, dalillarga asoslangan xulosalar va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: intellektual kompetentsiya; motivatsion komponent; kognitiv komponent; metakognitiv komponent; innovatsion metodlar; interfaol ta'lim usullari; axborot-kommunikatsiya texnologiyalari; tanqidiy fikrlash.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchilarni tayyorlash sifatini oshirish asosiy muammolardan biridir. Bugungi kunda pedagogik ta'lim jarayonida innovatsion yondashuv, interfaol metodlar va zamonaviy texnologiyalardan keng foydalanish ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, bo'lajak o'qituvchilarning aqliy, ijodiy va masalalarni hal etish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan ta'lim metodlari e'tiborda. Maqolada "intellektual kompetentsiya" tushunchasi tahlil qilinib, uning tarkibiy qismlari aniqlanadi. Keyin o'qituvchi bo'lishni orzu qiluvchi talabalarda ushbu kompetentsiyani shakllantirish muhimligi muhokama qilinadi. Va nihoyat, interfaol usullar, AKT va tanqidiy fikrlash texnologiyalari kabi innovatsion ta'lim metodlari ko'rib chiqiladi, ularning samaradorligi misollar bilan tahlil qilinadi.

Intellektual kompetentlik tushunchasi va uning tarkibiy qismlari

Intellektual kompetentsiya – bu shaxsning muammoli vaziyatlarda bilim, tajriba va aqliy qobiliyatlarini samarali qo'llashidir. IQ-test natijasi emas, balki fikrlash va muammolarni hal etish qobiliyati kabi ko'nikmalar majmuasi sifatida ko'riladi. Tadqiqotchilar intellektual kompetentsiyani motivatsion, kognitiv va metakognitiv komponentlar majmuasi ekanini ta'kidlaydilar. Motivatsion komponent talabani mazmunli faoliyatga bo'lgan ichki intilishlarini, o'z-o'zini rivojlantirishga tayyorgarligini anglatadi. Kognitiv komponent shaxsning o'z soha bo'yicha bilim va ko'nikmalarini, yangi ma'lumotlarni egallash qobiliyatini bildiradi. Metakognitiv komponent esa o'zini-o'zi kuzatish, o'rganish jarayonini boshqarish va tanqidiy tahlil qilish kabi yuksak darajadagi aqliy faoliyat usullarini o'z ichiga oladi.

Masalan, A.Raven nazariyasi bo'yicha kompetentsiya – bu aniq predmet sohasida samarali harakat qilish uchun zarur bo'lgan qobiliyat va ko'nikmalardir. Kompetentsiya ikki asosiy turga bo'linadi: umumiy kompetentsiya (qobiliyatlar, motivatsiya, ko'nikmalar) va kasbiy kompetentsiya (maqsadli ijtimoiy faoliyat yuritish qobiliyati). Demak, intellektual kompetentsiya talabani bilim, qobiliyat va motivatsiyasini o'zaro uyg'unlashtirib, murakkab

muammolarni hal qilishga yo'naltiradi. Ilmiy manbalarda bu tushunchani "turli darajadagi murakkablikdagi muammolarni qo'yish va samarali hal qilish imkoniyatini ta'minlaydigan ichki sifat" deb ham ta'riflashadi .

Yangi avlod o'qituvchilari doimo o'z bilim va ko'nikmalarini yangilab borishga, ijodiy va tanqidiy fikrlashga ega bo'lishlari kerak. Kasbga kirishda mustahkam intellektual bazaga ega bo'lgan mutaxassis o'z sinfini samarali boshqara oladi, o'qitish jarayonini boyitadi va murakkab pedagogik vazifalarni mustaqil hal etadi. Mutaxassislarni tayyorlashda oliy ta'lim muassasalari vazifalaridan biri – talabalarda yangi bilimlarni o'zlashtirish, intellektual salohiyatni rivojlantirish hamda ularni kelajakdagi kasbiy faoliyatga integratsiya qilish imkonini yaratishdir .

Bundan tashqari, Jahon tajribasida ham pedagog kadrlar tayyorlashda innovatsion usullarning o'rni yuksak baholanadi. Masalan, UNESCO ekspertlari o'qituvchilarni AQShning zamonaviy texnologiyalariga yo'naltirish orqali tanqidiy va innovatsion fikrlash ko'nikmalarini shakllantirishga chaqiradi . Shu bilan birga, zamonaviy dunyoda bilimlar tez yangilanib, murakkab muammolar yuzaga kelgani sababli, o'qituvchi ham abituriyent, talaba shaxsini butunlay yangi bilimlar bilan jihozlashi, ularni tahliliy fikrlash va masalalarni hal etishga o'rgatishi muhim.

Ta'lim samaradorligini oshirish maqsadida qo'llanilayotgan innovatsion metodlar quyidagilardan iborat:

Interfaol metodlar: Guruh muhokamalari, muloqot, rolli o'yinlar, loyihalar, muammoli vazifalar, "fikir almashish" (think-pair-share) kabi o'quvchilar faol ishtirokini ta'minlovchi usullarni o'z ichiga oladi. Ushbu metodlar talabalarning bilim olish jarayonida mustaqil fikrlashini rag'batlantiradi, ma'lumotni bir-biri bilan solishtirishga, masalalarni yechishning turli usullarini izlashga undaydi.

Misol uchun, "muammoli o'qitish" usuli talabalarga nazariy bilimlarni ijodiy tarzda qo'llash, yangi yechimlar topish imkonini beradi. Interfaol metodlar zamonaviy ta'lim jarayonida talabalarni markazga qo'yadi va ularning katta qismi amaliy topshiriqlar orqali bilimni chuqur o'zlashtirishini ta'minlaydi .

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT): Elektron ta'lim platformalari, onlayn darslar, video-ma'ruzalar, interaktiv taxtalar, kompyuter simulyatsiyalari, masofaviy o'qitish tizimlari (LMS), mobil ilovalar kabi texnologiyalarni o'z ichiga oladi. AKT-lar o'qituvchilarga hamkorlikda masofadan dars o'tish, resurslarni boyitish va testlar orqali bilimni baholash imkonini beradi.

Masalan, elektron ta'limda talabalar darsga vaqtinchalik qiziquvchan kelmasa ham video-ma'ruzalarni qayta ko'rib, bilimni mustahkamlashlari mumkin, bu esa o'qish samaradorligini oshiradi . Shuningdek, o'zbek maktablari va oliy o'quv yurtlarida taqdim etilayotgan onlayn platformalar va elektron kutubxonalar o'qituvchi va talabalarga zamonaviy ma'lumotlar resurslariga erkin kirish imkonini beradi.

Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish usullari: Maqsad – o'quvchilarda ma'lumotni tahlil qilish, muammolarni yondoshuvchan hal etish, mustaqil xulosalar chiqarish qobiliyatlarini shakllantirish. Bunga tanqidiy savollar, bahs-munozaralar, vaziyatlar tahlili, nisbiy xulosalar, ilmiy- izlanish topshiriqlari kabi pedagogik texnologiyalar kiradi. Masalan, M.Shamsiyeva tanqidiy fikrlash texnologiyalaridan foydalanish orqali talabalarni aniq qaror qabul qilish,

ma'lumot bilan ishlash va voqealarni turli tomonlama tahlil qilish qobiliyatlariga erishishini ta'kidlaydi. Sokratik suhbat, ilmiy seminarlar, mavzu bo'yicha eslatma yozish kabi usullar talabalarga masalani chuqur tahlil etish va yangicha yechimlar topishni o'rgatadi.

Boshqa innovatsion yondashuvlar: Yuqoridagilarga qo'shimcha ravishda loyihaviy ta'lim, muammoga asoslangan o'qitish (PBL), o'yin elementlari (gamifikatsiya), kreativlik treninglari, reflektiv treninglar kabi usullardan foydalanish ham samarali bo'ladi. Bu metodlar o'quv jarayonini qiziqarli qiladi va o'quvchilarning qatnashuvini oshiradi.

Ushbu metodlarning samaradorligi va qo'llanilishi

Ilmiy tadqiqotlar va amaliy tajriba shuni ko'rsatadiki, interfaol va innovatsion usullar o'quvchilarning intellektual salohiyatini oshirishda samarali natija beradi. Masalan, tajribalarda elektron o'qitish tizimlari yordamida o'qigan talabalar o'zlariga qiyin bo'lgan mavzularni qayta-qayta ko'rib chiqish imkoniga ega bo'lib, bu o'qish samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Shuningdek, darslarda guruh muhokamalari va loyihalar orqali ishlash orqali talabalarda mustaqil fikrlash va ijodiy yondoshuv rivoj topadi.

O'zbekistondagi misollarda ham interfaol ta'lim usullarining afzalliklari kuzatilgan. Masalan, ayrim maktablarda tashkil etilayotgan "Innovatsion darslar" tadbirlari davomida talabalarning ta'limga qiziqishi oshgani va mavzuni chuqur o'zlashtirgani qayd etilgan. Axborot texnologiyalaridan foydalanish ham o'qitish-tahlil jarayonini boyitadi: masalan, masofaviy darslarda o'quvchilar uchun maxsus yaratilgan testlar va onlayn-test platformalari talabalar bilimini shaffof baholashga yordam beradi.

Bundan tashqari, innovatsion metodlarning samaradorligi bo'yicha empirik tadqiqotlar o'tkazilmoqda. Tadqiqotlar interfaol metodlar qo'llanilganda talabalar diqqat-e'tiborining ortishi, o'rganilayotgan materialni uzoq vaqt eslab qolish qobiliyatining yaxshilanishini ko'rsatmoqda. Shuningdek, tanqidiy fikrlashni o'rgatadigan mashg'ulotlar orqali talabalarda tahliliy yondoshuv, savol-javob orqali fikr almashish ko'nikmalari mustahkamlanadi. Shu tariqa, yuqorida sanab o'tilgan innovatsion yondashuvlar pedagogik amaliyotda turli mamlakatlarda va O'zbekistonda o'z samarasini beradi.

Ma'lumot va bilimlarning jadal rivojlanayotgan zamonida intellektual kompetentsiya har bir o'qituvchidan yuqori talab qilinadi. Mazkur maqolada intellektual kompetentsiya tushunchasi motivatsion, kognitiv va metakognitiv komponentlar majmuasi ekanligi ko'rsatildi. Bo'lajak pedagoglar uchun mazkur kompetentsiyani rivojlantirish muhimligi tanqidiy fikrlash, ijodkorlik va muammolarni hal etish ko'nikmalarini mustahkamlashda, shuningdek, doimiy o'zini-o'zi rivojlantirishga tayyorlovda asoslidir.

Ta'lim jarayonida interfaol metodlar, zamonaviy AKT va tanqidiy fikrlash texnologiyalarini keng joriy etish orqali talabalarning intellektual salohiyatini oshirish mumkin. Amaliyotdan olingan ma'lumotlarga qaraganda, bu metodlar o'quvchilarni darsga faol qo'shadi, mustaqil izlanishga undaydi va darsga bo'lgan motivatsiyani kuchaytiradi. Shuning uchun oliy pedagogik ta'lim muassasalarida o'qituvchilar malakasini oshirish kurslarida innovatsion metodlar bilan tanishtirish, kurslarda AKT-dan foydalanish bo'yicha ko'nikmalarni rivojlantirish zarur. Bundan tashqari, ta'lim muassasalarida interfaol guruh ishlari, ijodiy seminarlar va loyihaviy faoliyatni muntazam tashkil etish tavsiya etiladi.

Kelajakda pedagoglarni tayyorlash va ularni innovatsion metodlar bilan jihozlash O'zbekistonda ta'lim sifatini yanada yaxshilashga xizmat qiladi. Shuningdek, ilg'or xorijiy

tajribani o'rganib, O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan o'quv texnologiyalarini yaratish maqsadga muvofiqdir. Keng qamrovli izlanishlar asosida pedagogik ta'limda intellektual kompetentsiyani baholash mezonlari ishlab chiqilishi, ta'lim jarayonida doimiy ravishda monitoring o'tkazilishi va samaradorlik o'lchanishi zarur. Natijada, bo'lajak o'qituvchilar nafaqat o'z bilimlarini mustahkamlash, balki har doim yangiliklarni o'rganishga intiladigan va ijodiy fikrlaydigan mutaxassislariga aylanishlari mumkin bo'ladi.

References:

Используемая литература:

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kurbanov A.A., Kurbanova B., Qurbonov A. Composition of Students' Intellectual Competences // International Scientific Conference Scientific Advances and Innovative Approaches, Tokyo, 2023, pp. 33–34.
2. Kurbanov A.A. Talabalarda intellektual kompetentsiyalarning rivojlantirishining tarkibiy qismlari. International Conference on Developments in Education, Sciences and Humanities (Hamburg), 2022, pp. 27–28.
3. Shamsiddinova E. Ta'limda kreativ fikrlash va zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish metodlari. Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences, 2023, Vol. 3(6).
4. Shamsiyeva M.S. Tanqidiy fikrlashni shakllantirishda zamonaviy o'qitish texnologiyalaridan foydalanishning ahamiyati. Science and Education (TA'LIM-FAN 2), 2023, Vol. 4(4), pp. 34–42.
5. Umarova F.A., Tohirova X.E. Ta'lim tizimida zamonaviy axborot texnologiyalari resurslaridan foydalanish istiqbollari. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari, Toshkent, 2023, pp. 200–201.
6. Saydullayeva G. Innovatsion yondashuv asosida bo'lajak pedagoglarning intellektual kompetentligini rivojlantirish ahamiyati. Yangi O'zbekiston Pedagoglari Axborotnomasi, 2025, 3(1), pp. 57–58.
7. UNESCO ICT Competency Framework for Teachers, Version 3. UNESCO, 2018.